

วิธีคิดหลักการพุทธศาสนาสู่ทัศนะพุทธปรัชญา

โสวิทย์ บำรุงภักดี¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิธีคิดหลักการพุทธศาสนาสู่ทัศนะพุทธปรัชญา ซึ่งผู้เขียนได้เสนอกรอบแนวคิดเพื่ออธิบายวิธีคิดดังกล่าว โดยเริ่มที่ Story ซึ่งเป็นชื่อเรื่องหรือหัวข้อ จากนั้นก็นำมาเป็นหลักฐานสำหรับศึกษา และหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนานี้เองที่เป็นจุดสิ้นสุดของหลักการของพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น คำว่า โอชะ ในข้อความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์ข้ามโอชะได้อย่างไร ความหมายของคำว่าโอชะเป็นที่รู้กันระหว่างพระพุทธองค์กับเทวดา โดยไม่มีการอธิบายและตีความแต่อย่างใด แต่ต่อมาพระอรหันตศาสดาจารย์ได้อธิบายคำศัพท์ว่าโอชะออกไปหลายนัย จุดนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธปรัชญาแล้ว หรืออีกตัวอย่างคือ คำว่า จิต ซึ่งเป็นสภาวะรับอารมณ์ แต่ได้มีการแปลความในรูปวิเคราะห์คำศัพท์ หรือใช้วิทยาการสมัยใหม่มาอธิบายและอ้างอิง ด้วยการนำไปวิพากษ์และตีความพร้อมกับการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามหลักการของการใช้เหตุผล จนก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และเป็นหลักฐานใหม่ ซึ่งสามารถนำไปศึกษาและวิจัยต่อไปได้

คำสำคัญ : หลักการพุทธศาสนา พุทธปรัชญา

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

Abstract

This academic paper aims at considering a method in analyzing some principles in the Buddhist thought and then synthesizing into the Buddhist philosophical framework by means of representing a concept to describe such methods. Beginning with a ‘*story*’ that contains a general topic of Buddhist legendary, then making use of that as a supportive evidence for the study. Positively, the evidence in the Buddhist scripture is the reasonable conclusion of Buddhism. For example, the term *Ogha* from a message, “Buddha! How do you across *Ogha*?” The meaning about this term, *Ogha* here is only understood by the Buddha and heavenly beings, there is no any explanation about this term in the Buddhist scripture. In fact, it is the work of commentators that describe a word, *Ogha* in many aspects. Here, it is the beginning of the Buddhist philosophy.

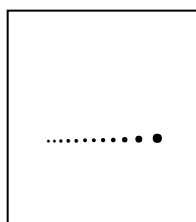
Another example is the term, “*Citta*” it is a door of receiving emotion and all mental experience but there is no interpretation of this term in an analytical pattern or in the use of modern science to describe and refer to it. Collectively, the main objective of this work is to analyze Buddhist legendary (in early Buddhism) then synthesizing in accordance with the framework of modern scope of rationalization in questing to form a new frontier of Buddhist further research and study.

ความนำ

จากประสบการณ์การบรรยายวิชาการทางพุทธศาสนาและทางปรัชญา พบว่าถ้าผู้ศึกษาส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุมักจะไม่มีคำถาม แต่ปัจจุบันได้มีผู้ศึกษาที่เป็นคฤหัสถ์เข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมากขึ้น เริ่มจะมีคำถามที่จะต้องตอบคำถามต่างๆ อย่างระมัดระวังมากขึ้น และคำตอบนั้นจะต้องมีความถูกต้อง หรือมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น ในบรรดาคำถามทั้งหลายมีอยู่คำถามหนึ่ง คำถามนั้นคือมีหลักการหรือวิธีการอย่างไรสำหรับอธิบายคำสอนที่เป็นพุทธศาสนากับพุทธปรัชญา เพราะเวลาอธิบายคำสอนทั้งที่เป็นพุทธศาสนากับพุทธปรัชญาต่างใช้หลักธรรมข้อเดียวกัน เช่น หลักอริยสัจ ๔ หลักไตรลักษณ์ หลักอิทัปปิจจยตา เป็นต้น และมีคำถามในลักษณะดังกล่าวอีกหลายๆ คำถาม ซึ่งคำถามทั้งหลายได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนต้องนำเสนอบทความชิ้นนี้

เหลี่ยมหรือมุมแห่งการเริ่มต้นวิธีคิด

เพื่อเป็นการหาคำอธิบายในเชิงคำตอบในประเด็นคำถามที่กล่าวมาแล้ว ผู้เขียนขอเริ่มต้นที่รูปแบบการสร้างความคิด โดยเริ่มว่า ในปัจจุบันหากจะมีคำถามที่น่าสนใจและน่าติดตามหาคำตอบมากที่สุด เห็นจะเป็นปัญหาน้ำจะท่วมกรุงเทพมหานครหรือไม่ หรือมีฉะนั้นอาจจะคิดว่า ปัญหายาเสพติดที่กำลังระบาด เป็นปัญหาใหญ่และรุนแรงมากกว่า แต่ผู้เขียนได้เสนอว่า แม้ปัญหาที่กล่าวมาจะใหญ่โตขนาดไหนก็ตาม แต่ทว่ายังไม่เทียบเท่ากับปัญหาที่เป็น “ต้นตอ” ของปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมา คือ ปัญหา “*การคิดไม่เป็น การไม่รู้จักคิด และการไม่รู้จักเริ่มต้นที่จะคิด*”^๑ เพราะฉะนั้นการคิดเป็น การรู้จักคิด และการมีความกล้าที่จะคิด ซึ่งบทความนี้มีความประสงค์ที่จะชวนท่านคิดและชวนท่านเขียน โดยเริ่มเป็นข้อความคำถามว่า “วิธีคิดหลักการพุทธศาสนาสู่ทัศนะพุทธปรัชญา” ความสำเร็จดังกล่าวได้นำเสนอเป็นลำดับไป

จากสัญลักษณ์ที่ปรากฏช่วยให้สังเกตเห็นว่า เมื่อเวลาเราวางก้อนหินลงไปบนหนองน้ำ เราจะเห็นก้อนหินกระทบผิวน้ำ ยิ่งถ้าเราวางไกลออกไปไกลเรื่อยๆ เราจะเห็นเพียงจุดเล็กๆ ของน้ำที่กระเพื่อมซึ่งสื่อให้เราทราบเพียงเท่านั้น เราจะรู้ได้ทันทีว่าก้อนหินตกลงน้ำแล้ว . (จุด) จึงเป็นสิ่งสร้างความรู้สึกผ่อนคลาย แต่มีกรณีตรงข้ามคือทุกครั้งที่มีการตรวจสุขภาพประจำปี บุคลากรมหาวิทยาลัยบางท่านมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการ X-ray เพราะเกรงว่าจะพบ . (จุด) ในกระเพาะ ในลำไส้ หรือในส่วนอื่นๆ ของร่างกาย ซึ่งอาจจะจุดเริ่มต้นของโรคมะเร็งหรือโรคอื่นๆ . (จุด) ดังกล่าวจึงเป็นสิ่ง

^๑ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ลายแทงนักคิด*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเชสมิเดีย จำกัด, ๒๕๕๖),

อธิบายขยายความจากสัญลักษณ์

ก่อนจะอธิบายขยายความจากภาพหรือสัญลักษณ์ที่ให้ไว้ข้างต้น ผู้เขียนคงต้องย้อนกลับไป ในขณะศึกษาปริญญาเอกที่ มจร.ส่วนกลาง เมื่อเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษา คำถามแรกที่ได้ยินคือไหน กรอบแนวคิดอยู่ไหน หรือ Conceptual Framework หรือ Mind Map อยู่ไหน ที่แรกผู้เขียนก็คิด อะไรไม่ออก ท่านก็จะจับดินสอเขียนเป็นวงกลมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง โยงไปโยงมา พร้อมเส้นสายลายสวย อีกมาก แล้วท่านก็บอกว่า นี่แหละกรอบแนวคิด เรื่องนี้ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นจุดยอดของการศึกษา เป็น จุดเริ่มต้นของการศึกษาที่สำคัญมาก เพราะเป็นการสร้างจินตนาการ (Image) และจินตนาการนี้แหละ จะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะช่วยไขไปสู่หัวข้อหรือประเด็นของการเขียนงานวิจัยที่ยอดเยี่ยม ที่นิสิต กำลังสับสนและกังวลใจว่าจะทำเรื่องอะไรดี

จากอักษรตัวหนาเอนคือคำว่า **เรื่อง** ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Story โดยผู้เขียนนำมาเป็น ตัวนำการสร้างกรอบแนวคิดในครั้งนี้ คำว่า **เรื่อง** เป็นคำสั้นๆ แต่มีความสำคัญต่อการเขียนงานวิจัย มาก **เรื่อง...**เป็นสิ่งที่เกิดได้จากทั้งภายในและภายนอก ภายในคือภายในความคิด ในความรู้ ในความ เข้าใจของเราเอง ซึ่งผู้เขียนชอบใช้คำว่า ปัจจัยภายใน เพราะหากมีปัจจัยภายในมากพอก็จะช่วยให้คิด หาเรื่องคือหาหัวข้อหรือประเด็นได้ง่ายขึ้นเร็วขึ้น ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ครูบาอาจารย์ ที่ปรึกษา นิสิตร่วมห้อง หรือท่านผู้รู้คนอื่นใดก็ได้ (ในทางพุทธศาสนาเรียกว่าโยนิโสมนสิการกับปรโตโฆสะนั่นแหละ) เมื่อได้หัวข้อหรือประเด็นแล้วต่อไปก็เป็นการสร้างหลักฐาน โดยการเขียนเป็นตัวอักษร (ยั่วว่า เป็นตัวอักษรเท่านั้น ไม่ใช่คำพูด) ลงบนกระดาษแล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ประจำวิชา หรืออาจารย์ที่ นิสิตคิดว่าท่านให้คำปรึกษาได้ เพราะตัวอักษรนี้แหละที่เป็นตัวตัวแทนหรือเป็นพยานแห่งความคิด ความรู้และความเข้าใจของเรา เมื่ออาจารย์ที่ปรึกษาตัวอักษรทั้งหมดแล้วท่านก็จะรู้่านิสิตมีความ สนใจในเรื่องหรือในด้านใด ท่านก็จะวิพากษ์ (Critics) ได้ถูกต้อง ถามว่าวิพากษ์คืออะไร ตอบว่าวิพากษ์ คือตรวจสอบ (Check) หลักฐานที่นิสิตมานำเสนอว่า อะไร อย่างไร ที่ซ่อนอยู่ภายในความคิด ความ เชื่อ ความเข้าใจของนิสิต ถ้าพังนิสิตจะมองไม่เห็น จึงจำเป็นต้องอาศัยอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ชาญฉลาด ช่วยชี้แนะให้ ตรงนี้หรือจุดนี้แหละที่ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นจุดเริ่มที่สำคัญมากๆ ต่อการเริ่มต้นก้าวแรก แห่งการเขียนงานวิชาการ

เมื่อข้อความ (หลายๆ อักษรมารวมกันจนกลายเป็นข้อความ) ผ่านการวิพากษ์แล้ว ต่อไปเป็น การนำไปสู่การตีความ (Interpretation) การตีความในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงการเข้าไปหาและค้นหา นัยสำคัญ (Concept) หรือเหลี่ยม/มุม (Topic) ที่ซ่อนอยู่ภายในข้อความ (Statement) นั้นๆ จากนั้น จึงไปสู่การวิเคราะห์ (Analysis)^๒ คำว่า วิเคราะห์ ในที่นี้หมายถึงการหาเหตุผลอธิบาย หรือใช้คำศัพท์ ทางปรัชญาคือ การให้เหตุ (Argument) ซึ่งอาจจะเห็นด้วย เห็นตามอย่างของเหลี่ยม/มุมที่พบ หรือ แม้แต่เห็นต่างที่นิยมเรียกกันว่าไม่เห็นด้วย ในทางปรัชญาถือว่าการให้เหตุผลเหมือนกัน เมื่อให้

^๒ ตามหนังสือที่อ้างอิง คำว่า การวิเคราะห์ หมายถึงการจำแนกแยกแยะองค์ประกอบของสิ่งต่างๆ เพื่อ ค้นหาว่าทำมาจากอะไร มีองค์ประกอบอะไร ประกอบขึ้นมาได้อย่างไร เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไร ดูรายละเอียด ใน เกริงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเชสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑.

เหตุผลแล้วต้องมีการสังเคราะห์ (Synthesis)^๓ ซึ่งหมายถึงการรวบรวมเรียบเรียงด้วยสำนวนภาษาของผู้วิจัย วิธีการสำคัญตรงนี้ก็คือการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ต้องทำไปพร้อมๆ กัน หรือดำเนินไปพร้อมๆ กัน เพราะหากมีการวิเคราะห์โดยไม่มีการสังเคราะห์ เหลี่ยม/มุมที่ค้นพบจะไม่สมบูรณ์และไม่ครบถ้วนไปด้วย นั่นหมายถึงจะไม่มีหลักฐานที่จะนำไปสู่การอ้างอิงต่อไปได้ เมื่อไม่มีหลักฐานก็เท่ากับไม่มีองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้น เพราะหลักฐานคือตัวอักษรหลายๆ ตัวรวมกันเข้าเป็นข้อความ และข้อความที่ผู้วิจัยสรุปด้วยสำนวนภาษาของผู้วิจัยนั้นแหละ จะเป็นหลักฐานแทนความคิด ความรู้ และความเข้าใจของผู้วิจัยได้เป็นอย่างดี จากหลักฐานก็กลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ ดังนั้นวิธีการอันสำคัญของการคิดจึงเริ่มที่การตีความ ซึ่งสามารถนำไปสู่องค์ความรู้ใหม่และความรู้ใหม่จะมีความสมบูรณ์จะต้องมีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ก่อน สิ่งที่เราเรียกว่าองค์ความรู้ใหม่จึงจะสามารถกลายไปเป็น “หลักฐาน” (Evidence) และหลักฐานนี้แหละที่จะนำไปสู่การวิจัยและศึกษาต่อไปได้

ตัวอย่างการคิดจากมุมพุทธศาสนาสู่มุมพุทธปรัชญา

เมื่อได้สร้างกรอบแนวคิดหรือหลักสำหรับการวินิจฉัยหรือตัดสินชี้ขาดรอยต่อระหว่างพรหมแดนของพุทธศาสนาสู่พรหมแดนของพุทธปรัชญา ด้วยหวังเพียงเพื่อความเข้าใจต่อการศึกษาวิชาการทางปรัชญาในสังคมไทยเท่านั้น และผู้เขียนจะใช้กรอบแนวคิดข้างต้นเป็นเครื่องมือในการวินิจฉัย เพื่อความเข้าใจได้ง่ายขึ้นจึงขอยกตัวอย่างประกอบจากเอกสารเท่าที่ค้นคว้าได้ ๒ ตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างที่หนึ่ง

ตัวอย่างที่หนึ่งเป็นตัวอย่างการให้เหตุผลในคัมภีร์พุทธศาสนาโดยแท้ ที่ท่าน ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต ได้กรุณาเขียน “วิธีวิเคราะห์ปัญหาทางอภิปรัชญาที่ทรงตอบ”^๔ ความละเอียดมีว่า

คติความเชื่อเรื่องชีวิตของคนอินเดียตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงพุทธกาล จำแนกออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า “คนเราตายแล้วเกิดอีก” อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า “ตายแล้วสูญ” ฝ่ายแรกเชื่อในสังสารวัฏว่า มีการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหรืออาตมฉันจะบรรลุความบริสุทธิ์สมบูรณ์กลับสู่สภาพเดิม ซึ่งบางพวกเรียกว่า สภาพของเทพ บางพวกเรียกว่า สภาพของพรหม และเชื่อว่าเมื่อกลับสู่สภาพเดิมแล้วจะคงอยู่อย่างนั้นตลอดไป ความเชื่อนี้จัดเป็นสัสสตทิฐิ (เห็นว่าเที่ยง)

^๓ ตามหนังสือที่อ้างอิง คำว่า การสังเคราะห์ หมายถึงการผสมผสานรวมกันอย่างกลมกลืนของส่วนประกอบต่างๆ จนกลายเป็นสิ่งใหม่ที่มีเอกลักษณ์และคุณสมบัติเฉพาะ หรือเพื่อฟังให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นท่านสรุปว่า การสังเคราะห์คือมันเป็นวิธีการสรุปความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีลักษณะกระจัดกระจาย จนสามารถทำให้เข้าใจเรื่องนั้นๆ ได้อย่างคมชัดและครบถ้วน ก่อนจะนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตจริง ดูรายละเอียดในเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงสังเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเชสมีเดีย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒ และหน้า คำนำ.

^๔ อดิศักดิ์ ทองบุญ, อภิปรัชญาวิเคราะห์ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓-๒๖.

ส่วนฝ่ายหลังเชื่อว่าเมื่อร่างกายแตกสลาย ส่วนต่างๆ จะกลับสู่สภาพเดิมคือส่วนที่เป็นดินกลับสู่ธาตุดิน ส่วนที่เป็นน้ำกลับสู่ธาตุน้ำ... จึงถือว่าคนเราเกิดหนึ่งเดียว ตายแล้วสูญ ผู้ดำเนินตามความเชื่อนี้จะใช้ชีวิตตามความปรารถนา โดยไม่ต้องกังวลห่วงใยชีวิตในโลกหน้า คิดหวังใยชีวิตในปัจจุบันเท่านั้น พวกเขาจึงตั้งหน้าแสวงหาความสุขในกามอย่างเต็มที่ โดยถือหลักว่า “จงกิน จงดื่ม จงรื่นเริงเสียในวันนี้ เพราะพรุ่งนี้เราอาจตาย” ในการแสวงหาความสุขนั้น พวกเขาไม่ต้องคำนึงถึงความถูก-ผิดตามหลักศีลธรรม พวกเขาถือว่าทำอะไรก็ได้ ขอเพียงได้มีความสุขก็พอแล้ว การใช้ชีวิตแบบนี้เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค

มีคนจำนวนมากมาทูลถามพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ ในจำนวนนั้น คนบางพวกมาทูลถามเพื่อชวนได้ว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบ คนบางพวกมาทูลถามเพื่อศึกษาและปฏิบัติ พระพุทธองค์ทรงตอบ เช่นกรณีต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เทวดาองค์หนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร” พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “ผู้มีอายุ เราเอง เมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอชะได้” เมื่อเทวดาองค์นั้นทูลขอให้ทรงอธิบาย จึงทรงอธิบายว่า “ผู้มีอายุ เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเราก็กังวลอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็กินอยู่อย่างแน่นนอน เราไม่พัก ไม่เพียรอย่างนี้แล จึงจะข้ามโอชะได้” เทวดาองค์นั้น ครั้นฟังพุทธาธิบายจบ จึงกล่าวเป็นคาถาประพันธ์ขึ้นว่า “น่านจรงหนอ ข้าพเจ้าจึงได้พบพราหมณ์ ผู้ดับกิเลสได้สิ้นแล้ว ผู้ไม่พักไม่เพียรอยู่ ก็ข้ามต้นหาอันเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวในโลก” พระอรธรรกถาจารย์อธิบายคำศัพท์สำคัญไว้ ดังนี้

๑. คำว่า โอชะ หมายถึง ห้วงน้ำคือกิเลสมี ๔ ประการ คือ (๑) กาโมชะ โอชะคือกิเลส (๒) ภโวชะ โอชะคือภพ (๓) ภิภวชะ โอชะคือภิกขุ (๔) อวิชชะ โอชะคืออวิชชา โอชะคือกิเลสทั้ง ๔ ประการนี้ ข้ามได้ด้วย การไม่พักไม่เพียร

๒. คำว่า ไม่พัก หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขในทางกามารมณ์ ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค

๓. คำว่า ไม่เพียร หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนให้ลำบาก ซึ่งจัดอยู่ในอัตตกิลมถานุโยค

ประมวลความได้ว่า ถ้าพระองค์ยังพักอยู่คือแสวงหาความสุขอยู่ พระองค์ก็จะยังจมอยู่ในโลก ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป หรือถ้ายังเพียรอยู่ คือยังแสวงหาความสุขด้วยการทรมานตน พระองค์ก็จะลอยอยู่ในกามาวจร (ระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์) พระองค์เมื่อไม่พักไม่เพียร แต่ทรงดำเนินทางสายกลางคืออริยมรรคมีองค์ ๘ จึงข้ามโอชะทั้ง ๔ ประการได้

จากตัวอย่างที่กล่าวมาสื่อความได้ว่า Story ของเรื่องก็คือเรื่องเล่าที่เล่ามาในตอนต้น แล้วนำไปสู่ชื่อเรื่องหรือหัวข้อ (Topic) ได้แก่ข้อความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข์ พระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร ?” จากชื่อเรื่องหรือหัวข้อได้แก่คำว่า โอชะ และคำว่า โอชะ นี้แหละคือพรหมแดนของพุทธศาสนาโดยแท้ เพราะหลักการก็คือว่าพรหมแดนแห่งคำสอนของพุทธศาสนาจะไม่มีการตีความและอธิบายขยายความแต่อย่างใด คำว่า โอชะ จึงเป็นคำสำคัญที่เป็นที่เข้าใจระหว่างเทวดากับพระพุทธองค์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากเมื่อเทวดาองค์นั้นหลังจากฟังพุทธาธิบายจบ ก็เกิดความรู้

^๕ ศ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๖-๑๘.

ความเข้าใจในคำตรัสของพระพุทธองค์อย่างกระจ่างใจ จึงอาจหาญแก้มือกล้าในใจกล่าวเป็นคาถาบท ประพันธ์ที่ไพเราะจับใจขึ้นว่า นานจริงหนอ ข้าพเจ้าจึงได้พบพราหมณ์ผู้ดับกิเลสได้สิ้นแล้ว ผู้ไม่พัก ไม่เพียรอยู่ ก็ข้ามต้นหาอันเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวในโลก ^๖ ถ้าไม่ใช้ความหมายที่แท้จริงทางพุทธ ศาสนา คงจะไม่เป็นเหตุให้เทวดากล่าวคาถาอันไพเราะออกมาอย่างแน่นอน

หากพิจารณาตามกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้พอกล่าวยืนยันได้ว่าคำว่า โอะมะ เป็นคำที่กลายไปเป็น หลักฐานสำคัญสำหรับการวิพากษ์และตีความต่อไป ในเรื่องนี้เมื่อชื่อเรื่องหรือหัวข้อชัดเจนก็สามารถ นำไปสู่การตีความได้เลย ซึ่งพิจารณาได้จากการที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำศัพท์สำคัญไว้ ๓ คำ คือ (๑) โอะมะ หมายถึงห้วงน้ำคือกิเลสมี ๔ ประการมี กาโมมะ โอะมะคือกาม เป็นต้น (๒) คำว่า ไม่พัก หมายถึงการไม่แสวงหาความสุขในทางกามารมณ์ ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค (๓) ไม่เพียร หมายถึง การไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนให้ลำบาก ซึ่งจัดอยู่ในอัตตกิลมณานุโยค^๗ จนได้ความหมาย ครบถ้วนสมบูรณ์จบลงแล้ว จึงยืนยันได้ว่า การให้คำอธิบายขยายความของพระอรรถกถาจารย์ ดังกล่าว เป็นกระบวนการหรือวิธีการหานัยที่ซ่อนอยู่ในข้อความ ซึ่งเป็นความหมายที่ผู้เขียนพยายาม สื่อการเข้าใจแบบง่าย ๆ เพราะเมื่อมีการตรวจสอบจนเห็นเหลี่ยมเห็นมุมครบถ้วนรอบด้าน และเกิด ความมั่นใจแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตีความ (Hermeneutics) เฉพาะคำว่า Hermeneutics เป็นคำ ที่ใช้แทนกระบวนการนำข้อความมาสู่การเข้าใจในความหมายว่าเป็นทฤษฎีจึงได้ชื่อว่า

Hermeneutics คือทฤษฎีการตีความหรือทฤษฎีแห่งการตีความ ดังนั้นคำว่า การตีความ (Interpretation)^๘ จึงหมายถึงกระบวนการนำข้อความมาสู่การเข้าใจ และความหมาย (Meaning) ของข้อความจะปรากฏขึ้นมาได้เพราะมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ (๑) การพูด (to say) รวมไปถึงการ อ่านหรือสวดออกมามาตรัง (๒) การอธิบาย (to explain) หมายถึงการอธิบายด้วยการใช้เหตุผล (reasoning) และ (๓) การแปลความ (to translation) หมายถึงการแปลจากภาษาอื่น^๙

เมื่อนำหลักการตีความไปมองผ่านการอธิบายคำศัพท์สำคัญของพระอรรถกถาจารย์ จึงยืนยัน ได้ว่าเป็นการย่างกรายหรือย่างเท้าก้าวเข้าสู่พรหมแดนแห่งวิธีการทางปรัชญาแล้ว ทั้งนี้เพราะมีการ พุดถามตอบระหว่างเทวดากับพระพุทธองค์ แปลความจากภาษาอื่นคือภาษาบาลี และอธิบายขยาย ความในเชิงการใช้เหตุผล ตรงนี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ที่ต้องดำเนินไป พร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดต่อจากเมื่อมีการตีความจบลงแล้ว แต่อาจเป็นการวิเคราะห์และ สังเคราะห์ที่ไม่ครบสูตรแห่งวิธีการทางปรัชญา อย่างที่ได้มีการศึกษากันอยู่ในโลกวิทยาการสมัยใหม่ แต่พอยืนยันได้ว่าวิธีการของพระอรรถกถาจารย์มีลักษณะสอดคล้องต้องกับวิธีการตีความตามที่นิยม กันอยู่ในแวดวงวิชาการในปัจจุบันนี้

ตัวอย่างที่สอง

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑-๒.

^๗ อติศักดิ์ ทองบุญ, *อภิปรายวิเคราะห์ในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๒๕.

^๘ วิรัชดิ นิยมอนงค์, “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, รายงานการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒, หน้า ๑๖.

^๙ อ้างแล้ว.

ตัวอย่างที่สองนี้ เป็นตัวอย่างที่ผู้เขียนเก็บความจากงานเขียนเรื่อง “ทัศนะของพระอภิธรรมเกี่ยวกับจิตและปรากฏการณ์ทางจิต” ของ สมภาร พรหมทา ที่เขียนไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาในอภิธรรม^{๑๐} ซึ่งบางส่วนผู้เขียนก็ได้สืบค้นจากต้นฉบับและได้อ้างอิงไปพร้อมๆ กับการเขียนของท่านอาจารย์สมภาร พรหมทา ด้วยการเก็บความมีรายละเอียด ดังนี้

ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต เพราะ ‘คิด’ อธิบายว่า ‘รู้อารมณ์’ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ‘จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ’ พระอาจารย์ทั้งหลายพรรณนาคำว่าจิต ว่ามีความหมายหลายอย่าง เช่น

ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต เพราะทำให้วิจิตร
หรือ เพราะภาวะแห่งตนเป็นธรรมชาติวิจิตร
หรือ เพราะอันกรรมและกิเลสสั่งสมไว้
หรือ เพราะรักษาไว้ซึ่งอัตภาพอันวิจิตร
หรือ เพราะสั่งสมไว้ซึ่งสันดานของตน
หรือ เพราะมีอารมณ์อันวิจิตร^{๑๑}

ข้อความที่คัดมาข้างต้นนี้ถือได้ว่าเป็นข้อความที่สำคัญมาก เพราะความเข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่า จิต ในพุทธศาสนาเถรวาทคืออะไร ที่ถ้อยคำอยู่ในหมูนักวิชาการด้านพุทธศาสนาเถรวาท ในประเทศไทย พม่า และลังกานั้น ล้วนมาจากข้อความข้างต้นนี้ทั้งสิ้น

ท่านผู้นิพนธ์ ‘อภิธัมมัตถวินิยาณี’ เริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ศัพท์ว่า จิต ก่อน โดยท่านได้วิเคราะห์ว่า จินตตติ จิตต ซึ่งแปลตามรูปศัพท์เป็นภาษาไทยโดยตรงไปตรงมาได้ว่า ‘สิ่งใดคิด สิ่งนั้นเรียกว่า จิต’ ตามการวิเคราะห์นี้สิ่งที่เรียกว่าจิตก็คือสิ่งที่คิด จะเห็นว่าการวิเคราะห์นี้ใกล้เคียงกับที่ Descartes วิเคราะห์เอาไว้มาก นักปรัชญาท่านนี้วิเคราะห์ว่า จิต คือ The Thinking Thing จะอย่างไรก็ตามคำว่า คิด นั้นท่านผู้แต่ง ‘อภิธัมมัตถวินิยาณี’ ยังเห็นว่าอาจจะเป็นคำที่กำกวมอยู่ คือเราสามารถถามต่อไปว่า คิด แปลว่าอะไร ท่านจึงขยายความว่า คิด แปลว่า รู้อารมณ์ (อารมณ์ วิชานาติ ตี อตฺถ) การขยายความนี้ทำให้ความหมายของจิตชัดเจนขึ้นมาก เพราะการรู้อารมณ์ตามทัศนะของพุทธศาสนา ก็คือการรับรู้ทางอันได้แก่การรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กิจกรรมกล่าวคือการรับรู้ทั้ง ๖ ทางนี้แหละคือความหมายของ ‘การคิด’

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์คำว่าจิตข้างต้นนั้น ท่านผู้วิเคราะห์รู้ดีว่าท่านต้องการกระทำผ่านภาษาบาลี ซึ่งก็เหมือนกับภาษาธรรมชาติอื่นๆ ในโลกตรงที่มีหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์บังคับว่า เมื่อจะกล่าวถึงกริยาใดๆ ก็ตามแต่จะต้องกล่าวถึงประธานของกริยานั้น รูปวิเคราะห์ที่ว่า จินตตติ จิตต นั้น ผู้รู้ภาษาบาลีจะเข้าใจตรงกันว่าข้อความนี้หากเขียนเป็นรูปประโยคคือ ยัม อมฺชาตัม จินตตติ, อิติ ตัม อมฺชาตัม จิตตัม ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยแบบคำต่อคำได้ว่า ธรรมชาติโดยอมคิด ธรรมชาตินั้นชื่อว่า จิต ด้วยประการฉะนี้

^{๑๐} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก, ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๒๓๓-๒๓๖.

^{๑๑} ภาษาบาลีดูรายละเอียดใน อภิธัมมตฺถสงฺกห - อภิธัมมตฺถสงฺกหฎฺฐีกา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๖.

เมื่อกล่าวโดยรวมสรุปความได้ว่า รูปวิเคราะห์ว่า จินตคติ จิตต์ ที่แปลว่า ธรรมชาติโดยย้อมคิด ธรรมชาตินั้นเรียกว่า จิต การวิเคราะห์เช่นนี้ทำให้จิตมีลักษณะเป็น Entity (สิ่งที่มีอยู่โดยจริงจัง) โดยที่ท่านกล่าวว่าคำว่าจิตนี้หากจะเข้าใจให้ถูกต้องตามสภาวะต้องเข้าใจในแง่ที่เป็นภาวสาธนะ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ จิตแทนที่จะแปลว่า สิ่งที่เกิด ก็ต้องแปลว่า การคิด สรุปคือปรมัตถธรรมทุกอย่างในพุทธศาสนา ท่านผู้แต่งอภิธรรมัตถวิภาวีนีกล่าวว่าจะเข้าใจให้ตรงตามสภาวะของสิ่งเหล่านี้จริงๆ ต้องเข้าใจในแง่ภาวสาธนะเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปก็คือความย่อยยับแตกสลาย จิตก็คือการคิด เจตสิกก็คืออาการที่ผสมผสานอยู่กับความคิด นิพพานก็คือความดับ ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นี้ ไม่มีตัวตนหรืออะไรที่เป็นเจ้าของการแตกสลาย การคิด และการดับทั้งสิ้น

จากรายละเอียดของตัวอย่างที่สองถือว่า มีความชัดเจนเกี่ยวกับการคิดอย่างไรให้เป็นพุทธปรัชญามาก หากนำกรอบแนวคิดที่ผู้เขียนนำเสนอข้างต้นมาเป็นเครื่องมือในการพิจารณาชี้ขาด โดยเริ่มต้นจากข้อความว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิตเพราะ ‘คิด’ (จินตคติ จิตต์) อธิบายว่า ‘รู้อารมณ์’ (อารมณ์ วิชาวนาตติ อตฺถ) คำว่า จิต จึงเป็น Story ของเรื่องของผู้ประพันธ์นำมาเป็นหลักฐาน (Evidence) ดังนั้นการกล่าวว่าธรรมชาติที่ชื่อว่า จิตเพราะคิดและรู้อารมณ์เพียงเท่านี้ถือได้ว่าเป็นอันสิ้นสุดของพรหมแดนของการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนาแล้ว ต่อจากนั้นถือว่า เป็นการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนาที่เป็นพรหมแดนของพุทธปรัชญาแล้วเช่นกัน การอธิบายที่เป็นพรหมแดนของพุทธปรัชญานั้น โดยเริ่มต้นที่การวิพากษ์ (Critics) เพื่อตรวจสอบหรือ Check ว่ามีใครบ้างที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ปรากฏว่ามีนักปรัชญาตะวันตกคนสำคัญคือ Descartes เป็นผู้กล่าวถึงเรื่องจิตที่มีความใกล้เคียงกับพุทธศาสนา ซึ่งวิธีการอย่างนี้ถือได้ว่าเป็นการหาเหตุผลหรือให้เหตุผล (Argument) สนับสนุนสิ่งที่ตนกำลังอธิบายอะไรบางอย่าง เพราะการที่จะอธิบายเรื่องที่ตนเองกำลังสนใจ อยากรู้สงสัย หรืออะไรก็แล้วแต่ ด้วยการอ้างความรู้ความเข้าใจของตนเองที่เรียกว่าอัตโนมติเป็นที่ตั้งนั้น ถือว่าเป็นวิธีการที่ไม่สมควรในทางวิชาการ เพราะฉะนั้นการที่ท่านอาจารย์สมภาร พรหมทา กล่าวอ้างถึงนักปรัชญาตะวันตก ท่านผู้นิพนธ์อภิธรรมัตถวิภาวีนี และไวยากรณ์บาลีโดยเฉพาะเรื่องภาวสาธนะ จากการอ้างอิงพร้อมยกตัวอย่างไปพร้อมกับการอธิบายขยายความต่อได้อย่างสมเหตุสมผล จึงเป็นเหตุให้ท่านกล่าวสรุปในลักษณะฟันธงตรงประเด็นหรือตรงเรื่อง คือเรื่อง จิต (ในทัศนะของอภิธรรม) นั้นเอง โดยท่านกล่าวยืนยันตามหลักบาลีไวยากรณ์ว่า คำว่า จิตนี้หากจะเข้าใจให้ถูกต้องตามสภาวะต้องเข้าใจในแง่ที่เป็นภาวสาธนะ ถ้าเข้าใจอย่างนี้จิตแทนที่จะแปลว่า สิ่งที่เกิด ก็ต้องแปลว่า การคิด และคำว่า ‘การคิด’ นี้เองที่ผู้เขียนถือได้ว่าเป็นการสร้างหลักฐานใหม่หรือองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสามารถนำไปเป็นประเด็นหรือเรื่องสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไปได้ ที่กล่าวมาทั้งหมดทั้งที่เป็นคำอธิบาย และยกตัวอย่างประกอบ ๒ ตัวอย่าง เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการคิดอย่างไรให้เป็นพุทธปรัชญา คงเป็นความเห็นที่พอจะสื่อให้เห็นเขตแดนหรือพรหมแดนระหว่างพุทธศาสนากับพุทธปรัชญาได้ตามสมควร

การใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือสำคัญทางปรัชญา

ด้วยพิจารณาเห็นว่า การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการคิดอย่างไรให้เป็นพุทธปรัชญาได้อย่างรอบด้านนั้น จำเป็นต้องศึกษาสิ่งสำคัญอีกข้อหนึ่งในทางปรัชญา สิ่งนั้นคือเหตุผลหรือการใช้เหตุผลในทางปรัชญาเขามีวิธีการหรือเครื่องมืออะไร เพราะเมื่อเข้าใจคำว่าเหตุผลและการใช้เหตุผลแล้ว จึง

จะนำไปสู่การคิดจากมุมพุทธศาสนาไปสู่มุมพุทธปรัชญาได้ถูกต้องดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนจึงนำเสนอการใช้เหตุผลถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญทางปรัชญา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความสำคัญของเหตุผล

ก่อนอื่นคงต้องย้อนกลับไปถึงความต่างระหว่างการวิจัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา ที่มีการกล่าวว่า การวิจัยทางปรัชญาต้องอ้างเหตุผลได้แย่ง ส่วนการวิจัยทางพุทธศาสนาไม่เน้นการหาเหตุผลได้แย่งมากนัก^{๑๒} ซึ่งการวิจัยทั้งสองทางมีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า การวิจัยทางพุทธศาสนามีข้อจำกัดมากกว่าการวิจัยทางปรัชญา เนื่องจากการวิจัยทางพุทธศาสนาเป็นการวิจัยคำสอน จึงเป็นเรื่องยากที่จะไปเปลี่ยนแปลงหลักการของศาสนา คงเพียงทำได้แค่อธิบายขยายความออกไปบ้างเท่านั้น แม้ทัศนะของพุทธศาสนาจะบอกว่ามนุษย์มีเสรีภาพก็ตาม โดยพิจารณาได้จากคำสอนของพุทธศาสนาที่สะท้อนกฎแห่งเสรีภาพ ปรากฏชัดในกาลามสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนมิให้บุคคลเชื่อถือสิ่งใดด้วยอาการทั้ง ๑๐ อย่าง...ในตอนท้ายพระองค์ทรงสอนให้เราตัดสินใจด้วยความถูกต้องโดยใช้ปัญญาของเราเอง ในการวิเคราะห์สิ่งใดถูกสิ่งใดผิดหรือที่น่าเชื่อและปฏิบัติตามได้ จากพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าเกณฑ์ตัดสินความดีของพุทธศาสนา ได้สะท้อนเรื่องกฎแห่งเสรีภาพ กล่าวคือเห็นว่าบุคคลควรใช้ปัญญาหรือเหตุผลของตนเองในการวิเคราะห์และปฏิบัติตามจากการใช้ปัญญา (เหตุผล) ของตนเองเป็นสำคัญ แม้พุทธศาสนาจะส่งเสริมการใช้ปัญญาหรือเหตุผลก็ตาม แต่เป็นปัญญาและเหตุผลที่มีความยืดหยุ่นน้อยกว่าปรัชญา ไม่เหมือนการวิจัยปรัชญาที่มีทำที่ยืดหยุ่นมากกว่า เพราะสามารถวิพากษ์ วิเคราะห์ ตีความ วิเคราะห์ และสังเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาได้อย่างเต็มที่ โดยเป็นไปตามพื้นฐานความรู้ความเข้าใจของผู้ศึกษา

สิ่งที่ผู้เขียนต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้เห็นและพิจารณาร่วมกันก็คือคำว่า **เหตุผล** และ **ความสมเหตุสมผล** ซึ่งทั้งสองคำนี้เป็นคำสื่อกลางของคำสำคัญทางปรัชญา เพราะการที่จะอธิบายเรื่องสัจอันดีมั่งจะ อธิบาย ธรรมชาติของมนุษย์ เป็นต้น จนเป็นที่เข้าใจในระดับต่างๆ ทั้งระดับต้นคือพอเข้าใจ ระดับกลางคือเข้าใจดี และระดับสูงสุดคือเข้าใจมากหรืออย่างลึกซึ้ง ล้วนแต่ต้องใช้คำว่า **เหตุผล** อธิบายขยายความเพื่อให้เกิด **ความสมเหตุสมผล** เมื่อความสมเหตุสมผลเกิดขึ้นก็เป็นอันสิ้นสุดของการอธิบายอะไรสักอย่าง ระหว่างผู้นำเสนอกับผู้ฟัง

แต่ปัญหามีอยู่ว่าแล้วเราจะนำเอาคำว่า เหตุผล มาอธิบายสิ่งต่างๆ ให้เกิดความสมเหตุสมผลได้อย่างไร ? มีคำตอบว่า ก็มีการ ใช้เหตุผล นั้นเอง เกิดคำถามต่อมา แล้วการใช้เหตุผลคืออะไร หรือใช้เหตุผลอย่างไรจึงจะเกิดความสมเหตุสมผล ในเบื้องต้นขอตอบเป็นภาพกว้างก็คือว่าการใช้เหตุผลในทางตรรกะถือว่าเป็น **กิจกรรมทางปรัชญา** ซึ่งเป็นกระบวนการคิดเกี่ยวกับ **การมี** หรือ **การแสวงหาความรู้** ของมนุษย์^{๑๓} เพราะเหตุผลถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญของตรรกศาสตร์ และการใช้เหตุผลทางตรรกะอธิบายสิ่งต่างๆ นี้เองที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นกิจกรรมทางปรัชญาที่ตื่นเต้น ตื่นตา และตื่นใจมากที่สุด ในเมื่อเรามองเห็นภาพกว้างแล้ว ต่อไปผู้เขียนขอแนะนำผู้อ่านเข้าไปรู้จักภาพแคบหรือ

^{๑๒} วีระชาติ นิยมอนงค์, การวิจัยทางปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑.

^{๑๓} ไสโรจ หงส์คารมภ์, “ขอบฟ้าแห่งปรัชญา ความรู้ ปรัชญา และสังคมไทย”, รายงานการวิจัย, ทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ ๒๕๓๘, หน้า ๕๓.

มุมแคบของประเด็นที่กำลังนำเสนออยู่ นั่นคือคำถามที่ว่า การใช้เหตุผลคืออะไร หรือใช้เหตุผลอย่างไรจึงจะเกิดความสมเหตุสมผล ในประเด็นคำถามดังกล่าว สมภาร พรหมทา^{๑๔} ได้ให้คำอธิบายไว้ในหนังสือคิดอย่างไรให้มีเหตุผล ปรากฏชัดในบทที่สี่เรื่อง ‘การใช้เหตุผลแบบอุปนัยและนิรนัย’ ซึ่งจะสอดคล้องกับประเด็นที่เสนอไว้ตอนต้นเรื่องที่ว่า ประชญาต้องอ้างเหตุผลได้แย่ง และเหตุผลก็ได้กลายเป็นพระเอกตัวสำคัญสำหรับอธิบายเรื่องหรือประเด็นทางปรัชญา ที่ผู้ศึกษาได้หยิบยกขึ้นมานำเสนอ เพื่อเขียนงานวิจัยและงานวิชาการอื่นๆ ตามความประสงค์ของคนแต่ละคน

๒. การใช้เหตุผล ๒ อย่าง

อันที่จริงกิจกรรมทางปรัชญาและกระบวนการในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ไม่ใช่มีเฉพาะการใช้เหตุผลเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมและวิธีการอื่นๆ อีก เช่น การให้เหตุผล เป็นต้น แต่การใช้เหตุผลถือว่าเป็นกิจกรรมและวิธีการแรกในการแสวงหาคำตอบ การใช้เหตุผลก็คือการอ้างหลักหรือทฤษฎีที่จะตอบ การตอบบางสิ่งต้องอธิบายจากมุมแคบไปสู่มุมกว้าง หรือจากมุมกว้างไปสู่มุมแคบ ซึ่งในทางปรัชญาเรียกว่า การตอบแบบอุปนัยและแบบนิรนัย^{๑๕} มีรายละเอียดพอประมาณ ดังนี้

๒.๑ การใช้เหตุผลแบบอุปนัย (Induction)

เป็นวิธีการทดสอบซ้ำๆ กันจนแน่ใจได้ว่าในครั้งต่อไปน่าจะได้ผลอย่างเดียวกัน เป็นการให้เหตุผลอย่างหนึ่งที่เรารู้จักกันว่า ‘วิธีการแบบอุปนัย’ หรือที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า Induction วิธีการอุปนัยโดยใจความก็คือการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จนมั่นใจว่าในครั้งต่อไปผลที่ได้จะเป็นเช่นนี้เสมอ เช่น กาลิเลโอเป็นนักวิทยาศาสตร์คนสำคัญของโลก ได้ทดลองทิ้งวัตถุที่มีขนาดและน้ำหนักต่างกันลงจากที่สูงแล้วพบว่า ขนาดและน้ำหนักของวัตถุจะเหมือนกันหรือต่างกัน วัตถุที่ปล่อยลงมาพร้อมกันจะตกถึงพื้นดินพร้อมกันเสมอ

เมื่อมีการนำการใช้เหตุผลแบบอุปนัยไปใช้แล้ว มีหลักการประเมินความรู้ที่ได้มาโดยวิธีอุปนัย ๒ ประการ ได้แก่ หลักการทั่วไปประการแรกคือความรู้แบบอุปนัยทุกอย่างสามารถผิดได้ ผิดแปลว่าผลที่เกิดอาจจะไม่เป็นอย่างที่ความรู้ที่นั่นพยากรณ์ไว้ การวางตัวสำหรับเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยและรายละเอียดของแต่ละเรื่อง ส่วนหลักการทั่วไปประการที่สอง คือน้ำหนักของความน่าเชื่อถือของความรู้แบบอุปนัยอยู่ที่เรื่องศึกษาและวิธีการ หลักการข้อนี้พูดถึง ๒ เรื่อง คือ ‘เรื่องหรือประเด็นที่ศึกษา (เหลื่อม/มุมที่จะศึกษา-ผู้เขียน) กับ วิธีการในการศึกษา (เป็นเชิงคุณภาพ/ปริมาณ-ผู้เขียน)’ เรื่องนั้นหมายถึงว่าสิ่งที่ถูกศึกษาเป็นอะไร เป็นวัตถุ เป็นพืช เป็นสัตว์ หรือว่าเป็นคน และในบรรดาของเหล่านั้น สิ่งนั้นเป็นอะไรในรายละเอียด เช่นหากเป็นพืช เป็นพืชประเภทใด เป็นต้น สิ่งที่ถูกศึกษานี้ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่ามีพฤติกรรมที่ซับซ้อนต่างกัน ของบางอย่างมีพฤติกรรมง่ายๆ อุปนัยที่ใช้กับของชนิดนี้ย่อมหนักแน่นมากกว่าอุปนัยที่ใช้กับของที่มีพฤติกรรมซับซ้อน เช่น

เอาธาตุ ก. บวกกับธาตุ ข. จะได้สาร ค. หรือ

เอาธาตุ ก. บวกกับธาตุ ข. (กระบวนการทดลอง) = ธาตุ ค.

จากตัวอย่างข้างต้นสามารถอธิบายได้ว่า การทดลองเป็นสิ่งที่มิบบาทา หรือเล่นบทบาทหลักสำหรับการใช้เหตุผลแบบอุปนัย เพราะเมื่อทดลองแล้วก็นำมาคิดว่าเนื่องจากมีความเป็น

^{๑๔} สมภาร พรหมทา, คิดอย่างไรให้มีเหตุผล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

^{๑๕} การนำเสนอต่อไปนี้เป็นการเก็บความในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖-๑๐๖.

ระเบียบสม่ำเสมอในธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อทำแบบนี้อีกในอนาคตก็จะได้ผลเหมือนกัน การคิดแบบนี้คือการคิดหาเหตุผลแบบอุปนัย โดยที่กระบวนการการคิดหรือการคิดไม่มีบทบาทสำคัญอะไร

๒.๒ การใช้เหตุผลแบบนิรนัย (Deductive)

เวลามีการพูดถึงหมาออกลูก เราสามารถบอกได้ว่า หมาที่ออกลูกได้ก็คือหมาตัวเมียเท่านั้น หมาตัวผู้หาออกลูกได้ไม่ หรือเมื่อเราบอกนักเรียนให้ไปยกเก้าอี้มาไว้ในห้องเรียน นักเรียนก็สามารถไปยกเก้าอี้ได้ถูกต้อง คือนักเรียนไม่ได้ไปยกโต๊ะมานั่นเอง นี่เป็นข้อเท็จจริงและความจริงที่ประสาธน์สัมผัสไม่ได้มีบทบาทหลัก เพราะเราไม่ได้ไปพิสูจน์ทดสอบว่า หมาเพศใดสามารถออกลูกได้ และไม่ได้พิสูจน์ทดสอบแบบซ้ำๆ จนแน่ใจว่านั่งได้แล้วจึงบอกว่าเป็นเก้าอี้ ความรู้ตามตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนั้นเรียกว่า ความรู้แบบนิรนัย ลักษณะโดยทั่วไปของความรู้แบบนิรนัยคือ ความรู้ที่ได้มาจาก ‘การคิดขยายความ’

เมื่อกล่าวถึงอุปนัยทำให้เรานึกถึงวิทยาศาสตร์ แต่เมื่อกล่าวถึงนิรนัยก็ชวนให้คิดถึงคณิตศาสตร์ในฐานะตัวอย่างของความรู้ (หรือการคิด) แบบนิรนัย โดยพื้นฐานของระบบการใช้เหตุผลวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ต่างกันมาก เพราะวิทยาศาสตร์ใช้วิธีการแบบอุปนัย ส่วนคณิตศาสตร์ใช้วิธีการแบบนิรนัย จากที่กล่าวมานี้ช่วยชี้ให้เรามองเห็นว่า การใช้เหตุผลแบบนิรนัยนั้นหากจะว่าไปแล้วก็คือการใช้ความคิดล้วนๆ โดยไม่ต้องพิจารณาถึงข้อเท็จจริงในโลกแต่อย่างใด

ประมวลความได้ว่า การใช้เหตุผลสองแบบหลักๆ คือแบบอุปนัยและนิรนัย อุปนัยได้แก่การใช้เหตุผลโดยวิธีรวบรวมตัวอย่างจำนวนหนึ่งที่แสดงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเช่นนี้เช่นนั้น (เช่น รวบรวมข้อมูลว่าคนที่ดื่มเหล้าเป็นประจำจะเป็นโรคตับแข็งมากกว่าคนที่ไม่ดื่มเหล้า) จากนั้นก็สรุปเป็นการทำนายว่าในอนาคตเมื่อพบกรณีเช่นนี้ เราก็สามารถพยากรณ์ได้ว่าจะเกิดผลเช่นเดียวกัน อุปนัยนั้นเป็นฐานของความคิดทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้มากจากการทดลอง ส่วนการใช้เหตุผลแบบนิรนัยเป็นการใช้ความคิดล้วนๆ โดยไม่พิจารณาข้อเท็จจริงในโลก เป็นการค่อยๆ คิดขยายออกไป ทีละน้อยจากสิ่งที่มั่นใจอยู่

ดังนั้น วิธีการใช้เหตุผลแบบนิรนัย จึงเหมาะกับการวินิจฉัยบางสถานการณ์ที่ไม่มีข้อมูลให้เราได้รับรู้เห็น เช่น เราเกิดมาก็เห็นโลกแล้ว ปัญหาว่าโลกและจักรวาลเกิดมาได้อย่างไร จึงต้องอาศัยการคิดในเชิงนิรนัยเท่านั้น ความคิดในทางปรัชญา ศาสนา และเทววิทยาที่ว่าด้วยการกำเนิดจักรวาลนั้น ล้วนแล้วแต่มาจากการคิดแบบนิรนัยแทบทั้งสิ้น หรือแม้แต่ระเบียบวิธีการตั้งปัญหา หรือระเบียบวิธีสร้างความคิดทางพุทธศาสนา (รวมทั้งการวิจัยทางพุทธศาสนาด้วย) หากจะนำการคิดทั้งสองแบบไปใช้ ก็คงไม่ผิดและขัดข้องอะไร แต่กลับช่วยให้การคิดหาประเด็นหรือเหลี่ยมหรือมุมได้ชัดขึ้น การวิพากษ์คือตรวจสอบหรือ Check ดูว่าอะไรเป็นอะไร ด้วยกระบวนการวิเคราะห์คือการแสดงหรือให้เหตุผล และการสังเคราะห์คือการรวบรวมเรียบเรียงด้วยสำนวนภาษาตามความเข้าใจที่ตกผลึกแล้วของผู้ศึกษา การตีความคือการหาหน้าที่ซ่อนเร้นที่ซ่อนอยู่ในข้อความหรือคำพูดที่กำลังศึกษา และการอธิบายขยายความคำสอนทางพุทธศาสนาและทางปรัชญาให้มีสีสัน มีลีลา และมีรสชาติที่กลมกล่อมมากขึ้น โดยเฉพาะการคิดจากหลักการ (มุม) ทางพุทธศาสนาไปสู่ทัศนะ (มุม) ทางพุทธปรัชญา ยิ่งมีความจำเป็นมากที่ผู้ศึกษาจะต้องมีและต้องใช้ในกระบวนการคิด ส่วนจะคิดได้มากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับ การแสวงหา การมีความพยายาม และการลงมือคิดลงมือทำอย่างต่อเนื่องของผู้ศึกษาแต่ละคน เป็นสำคัญ ๒

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๔๖). **การคิดเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : ชักเชสมิเดีย.
- _____. (๒๕๔๖). **การคิดเชิงสังเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : ชักเชสมิเดีย.
- _____. (๒๕๔๖). **ลายแทงนักคิด**. กรุงเทพมหานคร : ชักเชสมิเดีย.
- วีรชาติ นิมนงค์. (๒๕๔๕). **การวิจัยทางปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.
- _____. (๒๕๕๒). “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **รายงานการวิจัย**, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. (๒๕๔๗). **พุทธปรัชญาในอิทธิธรรมปิฎก**. ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (๒๕๓๘). **คิดอย่างไรให้มีเหตุผล**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. “ขอบฟ้าแห่งปรัชญา ความรู้ ปรัชญา และสังคมไทย”. **รายงานการวิจัย**, **ทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ**.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (๒๕๕๒). **อภิปรัชญาวิเคราะห์ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์.
- พระมหาอรรถเมธ อดุลวรเมธี (พัฒนพวงพันธ์). (๒๕๔๒). **การตรวจชำระคัมภีร์อรรถกถาสารทปนิจพฎีกา อภิธรรมมุตตงคห - อภิธรรมมุตตงคหฎีกา**. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.